

СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

Андрухів І. А., Бистрицька Е. В.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Російська православна церква (РПЦ) пройшла складний шлях свого розвитку. До XVII ст. це була незалежна від держави інституція, очолювана патріархом. Його заміщення Святійшим Синодом (Св. Синод) на століття підпорядкувало РПЦ державним інтересам й перетворило на орган імперської адміністративної влади [1, с. 279]. Підпорядкованість РПЦ суперечила її християнській парадигмі, що мала своїм наслідком глибоку кризу в усіх сферах життєдіяльності.

Наприкінці XIX – початку XX ст. діяльність РПЦ визначалася законодавчими актами прийнятими за Петра I. Низка законів 1863 р., 1868 р., 1869 р., 1871 р. засвідчила лібералізацію держаної конфесійної політики. Проте історично нав'язаний РПЦ союз з самодержавством не зазнав змін. Залежність РПЦ від держави чітко прослідковується не лише в суспільно-політичному житті країни кінця XIX – на початку XX ст. але й у її фінансово-економічному становищі. Головними джерелами фінансування всіх церковних установ були державні кредити і прибутки від церковних операцій. Величезна на ті часи сума – 20 млн. крб. сріблом, була недоторканим капіталом. Усі церковні кошти, зокрема єпархіальні, в обов'язковому порядку надсилалися у державні банки, де зберігалися протягом 15-20 років під 4 % річних. Таким чином, державна скарбниця отримала ще одне джерело поповнення, користуючись грошима віруючих й контролюючи витрати. Наприклад, на потреби духовних шкіл дозволялося витратити лише частину нових надходжень і відсотки з недоторканого капіталу [2, с. 248].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. спостерігалися значні відмінності в правовому і майновому становищі окремих розрядів духовництва, що призводило до розбіжностей між чорним і білим

духівництвом, між ієрархами і парафіяльними священниками.

Інтелектуальне і релігійно-філософське пробудження, що наприкінці ХІХ ст. торкнулося незначної частини інтелігенції, після поразки російської революції 1905 – 1907 рр. розширило свою соціальну базу. Про кризові явища в релігійній сфері в останній чверті ХІХ ст. заявили, насамперед, представники поза церковної гілки російського релігійного лібералізму: слов'янофіли Ф. Достоєвський, В. Соловйов, а також діячі неохристиянства – Н. Бердяєв, С. Булгаков. У середовищі професорів Санкт-Петербурзької, Московської, Казанської і Київської духовних академій росло усвідомлення необхідності пошуку шляхів зміцнення православ'я у взаємодії з інтелектуальною елітою Росії. Так народилася ідея релігійно-філософських зборів, засновниками яких виступили Д. Мережковський, Д. Філософов, Ю. Мироліубов, А. Тарнавцев. Серйозним аргументом на захист «нової релігійної свідомості» став вихід книги «Віхи. Збірка статей про російську інтелігенцію» (1909 р.). Автори «Віх» Н. Бердяєв, С. Булгаков, А. Ізгоев, П. Кистяковський, П. Струве, С. Франк критикували ідеї революційно налаштованої частини інтелігенції та обґрунтовували філософські основи нового світогляду, який долає обмеженість позитивізму і матеріалізму шляхом синтезу знання і віри. Філософське осмислення ролі релігії і Церкви у суспільстві, зокрема РПЦ, підняло на вищий інтелектуальний рівень дискусії про роль Церкви в житті російського суспільства [3]. Участь у запропонованих форумах представників духовенства збагатила їх. На жаль впливу на реорганізацію РПЦ ці дискусії не мали.

Реформаційний рух у РПЦ почався лише після січневих подій 1905 р., коли з ініціативи петербургських священників було засновано Союз прихильників церковного «обновлення». Основну увагу «обновленці» зосередили на питаннях становища РПЦ у державі та її внутрішній перебудові. У лютому 1905 р. за вказівкою митрополита Санкт-Петербурзького Антонія (Вадковського), члена Св. Синоду, була складена записка-меморандум. Відтак, при Кабінеті Міністрів було створено Особливу Нараду з церковних питань, яка розробила документ – «Про сучасне становище Церкви». У ньому синодальна система

називалася неканонічною, ставилося питання про негайне скликання Помісного Собору за участю парафіяльного духовництва і мирян. Пропонувалася низка заходів, спрямованих на децентралізацію управління, поліпшення становища духовництва, реформу духовних шкіл [4].

Необхідність реформ все більш усвідомлювалася у суспільних колах. 17 жовтня 1905 р. Микола II підписав маніфест про дарування широкого переліку свобод російському суспільству і про створення Державної Думи із законодавчими функціями. У квітні 1906 р., після внесення змін в закони Російської імперії і виникненням конституційної монархії, самодержавство перестало існувати як необмежена монархія. 17 квітня 1905 р. уряд видав тимчасову ухвалу про віротерпимість, яка дарувала свободу всім конфесіям.

У другій половині 1905 р. участь в обговоренні реформи РПЦ взяли єпархіальні єпископи. Усі єпископи висловилися за пропонований перелік реформ та скликання Помісного Собору. Також надійшла низка пропозицій від єпархіальних архієреїв з питань єпархіального управління.

16 січня 1906 р. імператор Микола II заснував Передсоборну Присутність з метою підготувати скликання Помісного Собору. У своєму складі означений орган мав сім відділів. Результати їхньої роботи були зведені у доповідь, у якій обґрунтовувалось необхідність відновлення Помісних Соборів, патріаршества, обмеження повноважень Св. Синоду та імператора [5, с. 41]. Проте повністю дистанціюватися від опіки державної влади автори документу не змогли. В умовах перетворення самодержавства на конституційну монархію всі основні закони в Росії приймалися після обговорення і ухвалення їх Державною Думою, Державною Народою та імператором. У нових умовах РПЦ не була відокремлена від держави. Таким чином, рішення щодо РПЦ приймалися в державних органах, які історично й практично не були пов'язані з православним церковним життям. У Державну Думу обиралися депутати різної конфесійної належності, а також секулярно налаштовані. Відтак, цю суперечність намагалися вирішити обранням духовенства у Державну Думу. На жаль, не ініціював відновлення канонічного устрою РПЦ й Микола II. Він вважав скликання Собору

передчасним, таким, що може розколоти церковне життя, активізувати різні політичні течії та угруповання, загострити відносини між державою і РПЦ.

Таким чином, рух за реформу Російської православної церкви наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., як відповідь на суспільні трансформації, пов'язані з капіталістичним розвитком, поляризацією суспільних сил, зростанням соціальної напруги, появою радикальних комуністичних ідей, мав слабкий практичний вимір. Тяглість державно-церковних стосунків виявилася домінуючою у суспільній думці інтелігенції, духовенства і політичної еліти.

Список використаних джерел

1. Мейендорф И. Православие в современном мире. Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2002. 320 с.
2. Федоров В. А. Русская Православная Церковь и государство. Синодальный период. 1700-1917 гг. М.: Русская панорама, 2003. 480 с.
3. Зернов Н. Русское религиозное возрождение XX века. Париж: YMCA – PRESS, 1991. 368 с.
4. Вопросы о желательных преобразованиях в постановке у нас православной Церкви. Докладная записка в Комитет Министров высокопреосвященного митрополита Антония [Вадковского] //
5. Церковная реформа. Сборник статей духовной и светской периодической печати по вопросу о реформе / Сост. И. В. Преображенский. СПб.: Тип. Э. Арнгольда, 1905. С. 135-136.
6. Ореханов Г. На пути к Собору: Церковные реформы и первая русская революция. М.: Православный Свято-Тихоновский Богословский институт, 2002. 224 с.

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ФАШИСТСЬКОЇ ІТАЛІЇ: СТОСУНКИ З РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Фецуляк Т. П., Халіков Р. Х.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Фашизм – політичний режим, що характеризується імперіалістичною ідеологією, тоталітаризмом, мілітаризмом, ідеєю об'єднання нації проти ворогів, виник та поширився в Італії